

ПАЛАМАР Д. С.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального процесу факультету підготовки
фахівців для експертно-криміналістичних
та слідчих підрозділів
(Донецький юридичний інститут
Міністерства внутрішніх справ України)

УДК 343.195.3

РОЗМІР ЗАСТАВИ ЯК ЧИННИК ДІЄВОСТІ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

Стаття присвячена дослідженню розміру застави й можливостей його диференціації в кримінальному процесі України.

Ключові слова: застава, розмір застави, межі розміру застави, диференціація розміру застави, матеріальне становище підозрюваного, обвинуваченого.

Статья посвящена исследованию размера залога и возможностей его дифференциации в уголовном процессе Украины.

Ключевые слова: залог, размер залога, границы размера залога, дифференциация размера залога.

The article investigates the amount of the bail and his differentiation in criminal proceedings in Ukraine.

Key words: bail, amount of bail, the border amount of bail, differentiation amount of bail.

Вступ. Застава як запобіжний захід існує в кримінальному процесі незалежної України з 1996 р. Водночас необхідно зауважити, що застосування означеного заходу має набагато давнішу історію. Так, кримінальний процесуальний закон Російської імперії (Статут кримінального судочинства 1864 р.) передбачав використання застави як «заходу судового примусу». Визначали заставу як запобіжний захід і КПК УРСР 1922 р. та 1927 р. І лише в КПК УРСР 1960 р. її використання вже не було передбачене.

Застосування застави як запобіжного заходу досліджували Є. Александров, Ю. Грошевий, Ю. Донченко, В. Крайнюк, В. Михайлов, В. Нор, П. Пилипчук, А. Рижаків, М. Строгович, В. Шибіко та інші науковці. Однак, незважаючи на наявність відповідних розвідок, залишається широке коло проблемних питань (серед яких і визначення оптимального розміру застави), які потребують додаткового опрацювання та зумовлюють актуальність обраної теми.

Постановка завдання. Метою пропонованої статті є дослідження розміру застави, його диференціація та зв'язок із матеріальним становищем підозрюваного, обвинуваченого та іншими обставинами кримінального провадження.

Результати дослідження. Повернення застави до переліку запобіжних заходів пов'язане з процесом гуманізації кримінального процесу України та необхідністю створення заходу, що посідає проміжне місце між триманням під вартою та іншими, менш суворими, запобіжними заходами. Використання застави в кримінальному провадженні також є одним із чинників дотримання світових стандартів кримінальної процесуальної діяльності. Так, у Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи від 9 квітня 1965 р. та Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи від 27 червня 1980 р. серед альтернативних взяттю під варту запобіжних заходів передбачено надання відповідного забезпечення належної поведінки правопорушника, зокрема й у формі застави.

Як свідчить світова практика, у США та країнах Західної Європи застава є найбільш ефективним і часто застосовуваним запобіжним заходом [1, с. 126]. Наприклад, у США вона використовується щодо 70% усіх обвинувачених [2].

Статистика ж застосування застави в умовах дії Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) 2012 р. свідчить про непоширеність означеного запобіжного заходу. Так, за

грудень 2012 р. до суду було направлено лише 56 клопотань про застосування застави, тоді як про тримання під вартою – 850 [3]. За перше півріччя 2013 р. на виконання положень КПК України 2012 р. слідчі судді розглянули майже 29 тис. клопотань про застосування запобіжних заходів, з яких задоволено 26,5 тис. (91,3% від загальної кількості розглянутих): 9,7 тис. клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (задоволено 8,3 тис. або 85,8% від кількості розглянутих (без повернутих)); 15,2 тис. – про застосування особистого зобов'язання (задоволено 14,5 тис. або 95,4%); 278 – про застосування особистої поруки (задоволено 258 або 92,8%); 3,1 тис. – про застосування домашнього арешту (задоволено 2,9 тис. або 92,1%); 671 – про застосування застави (задоволено 505 або 75,3%) [3].

Таким чином, застава як запобіжний захід застосовувалася приблизно:

- у 16 разів рідше, ніж тримання під вартою;
- у 28 разів рідше, ніж особисте зобов'язання;
- у 6 разів рідше, ніж домашній арешт.

Незважаючи на світову практику використання застави та наявність відповідного правового регламентування в Україні, застава як запобіжний захід у вітчизняному кримінальному провадженні не посіла належного місця. М. Сірий зазначає, що застава не застосовується так широко, як очікувалось, і, відповідно, не стала ефективним засобом збалансування завдань кримінального переслідування із завданнями економії репресії й охорони прав і свобод громадян [4].

В Україні відсутня традиція застосування застави та не напрацьовані механізми реалізації її як запобіжного заходу. На нашу думку, однією з причин цього є здебільшого негативне ставлення до означеного заходу з боку радянських науковців і, як наслідок, відсутність алгоритму та досвіду застосування. Так, В. Корнуков, погоджуючись із думкою практичних працівників щодо неефективності застави та необхідності її виключення із законодавства, зазначав, що з позицій досягнутих соціальних та економічних перетворень застава є неприйнятною. Але водночас він визнавав, що конкретних даних, які б давали підстави говорити про реальну неефективність цього запобіжного заходу, наведено не було, оскільки працівники органів слідства та дізнання, які були опитані під час проведення відповідного дослідження, застави не застосовували [5].

Як зауважував З. Зінатулін, однією з причин низької ефективності застави є те, що її сума не забезпечує від можливої неналежної поведінки обвинуваченого на період слідства та суду [6, с. 41]. Ми погоджуємося з тим, що розмір застави – це чинник, який може впливати на дієвість означеного запобіжного заходу як позитивно, так і негативно.

Починаючи з 1864 р., питання про розмір застави залишалося відкритим. Законодавець уникав закріплення певних конкретно визначених грошових сум, оскільки це могло призвести до надмірної формалізації запобіжного заходу та, як наслідок, негативного впливу на його дієвість [7].

Відповідно до ст. 182 КПК України розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків, передбачених ст. 177 КПК України. Розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків і не може бути завідомо непомірним для нього.

Ч. 5 ст. 182 КПК України конкретизує межі розміру застави залежно від ступеня тяжкості злочину та пов'язує його з розміром мінімальної заробітної плати.

Ст. 8 Закону України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» визначає два види розміру мінімальної заробітної плати у 2014 р.: місячний (1 218 грн) та погодинний (7,3 грн). І хоча ч. 5 ст. 182 КПК України не називає виду розміру мінімальної заробітної плати, ми розуміємо, що йдеться про місячний розмір.

Таким чином, розмір застави визначається в таких межах:

- 1) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, – від одного до двадцяти розмірів мінімальної заробітної плати (від 1 218 до 24 360 грн);
- 2) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, – від двадцяти до вісімдесяти розмірів мінімальної заробітної плати (від 24 360 до 97 440 грн);
- 3) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, – від вісімдесяти до трьохсот розмірів мінімальної заробітної плати (від 97 440 до 365 400 грн).

Визначаючи розмір застави, слідчий суддя, суд не мають права вказувати його в меншій сумі, ніж це встановлено законом; будь-яких винятків не передбачено. В. Руднев акцентує на тому, що ви-

никає парадоксальна ситуація, коли особи, що підозрюються у вчиненні тяжких злочинів і володіють значними коштами, звільняються під заставу, тоді як осіб, що не мають грошей і не вчинили тяжких злочинів, беруть під варту без будь-якої надії бути відпущеними на свободу під заставу. Судді США в таких випадках дотримуються принципу, згідно з яким «бейл» (застава, поручительство) взагалі не застосовується до осіб, які не спроможні внести гроші або цінності. Водночас пропонуються інші варіанти звільнення особи з-під варту. У такий спосіб досягається рівність захищеності особистості [8]. М. Колоколова у зв'язку із цим зазначає: якщо запобіжний захід обраний лише з метою отримання доказів або з матеріалів кримінального провадження явно простежується, що з урахуванням тяжкості вчиненого злочину та даних про особу засудження до позбавлення волі мало ймовірно, розмір застави може бути мінімальним [9].

Вважаємо, що наявність обмеження мінімального розміру застави сприяє спрощенню процесу її застосування та запобіганню можливим зловживанням щодо обрання занадто малих розмірів застави.

Крім того, законодавець передбачив, що у виняткових випадках, якщо слідчим суддею, судом буде встановлено, що застава в зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, вона може бути призначена в розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів мінімальної заробітної плати, відповідно.

Так, під час отримання неправомірної вигоди в сумі 1,6 млн грн був затриманий начальник одного з відділів Головного управління Міндоходів у місті Севастополі. Було відкрито кримінальне провадження за ч. 5 ст. 368 КК України (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою в особливо великому розмірі). Посадовцю обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою з одночасним обранням внесення застави на суму понад 1 млн грн [10].

Можливість диференціації розміру застави, передбачена законом, – це передумова ефективності та дієвості застави як запобіжного заходу. При цьому необхідно враховувати, що важливим є встановлення адекватних меж такої диференціації та адекватного розміру застави. Адекватність меж розміру застави пов'язана з тяжкістю злочину, у якому підозрюється, обвинувачується особа. Адекватність розміру застави передусім пов'язана з майновим становищем підозрюваного, обвинуваченого.

Як зазначає М. Гошовський, на практиці існує чимало випадків, коли суд обирає заставу, а після цього підозрюваний просто ухиляється від слідства й суду, бо не має матеріальної можливості внести її. Для уникнення такої ситуації необхідно завчасно з'ясувати матеріальне становище підозрюваного і його можливість сплатити ту чи іншу суму застави [11].

На думку П. Гультай, розмір застави визначає ступінь суворості означеного запобіжного заходу [12]. Ми ж вважаємо, що її визначає не розмір застави, а його співвідношення з матеріальним становищем підозрюваного, обвинуваченого.

Слушною є думка, що застава розрахована на створення в підозрюваного, обвинуваченого сильного егоїстичного мотиву, спрямованого на забезпечення його належної поведінки, явки за викликом і тим самим збереження своїх чи заставодавця майнових прав та інтересів [13]. Якщо обрано неадекватну суму застави (сума є замалою), виникає загроза формування мотиву недостатньої сили. У разі обрання занадто великої суми застави та, як наслідок, неможливості реалізації запобіжного заходу доцільним є її зменшення.

Диференціація розміру застави з урахуванням матеріального становища підозрюваного, обвинуваченого передбачає можливість визначення різних сум застави особам, які вчинили однакові злочини. Деякі автори вбачають у цьому порушення прав людини. Так, А. Белоусов вважає, що за кожен склад злочину повинен бути передбачений чітко визначений розмір застави, який повинен застосовуватися до всіх підозрюваних, обвинувачених. Визначити такий розмір автор пропонує в такий спосіб: узяти за відправну точку умовної суми застави розмір мінімальної заробітної плати, встановлений у той чи інший період часу, помножити її на кількість місяців у році й уже отриману суму помножити на число, що є максимальним терміном покарання у вигляді позбавлення волі, зазначеним у санкції відповідної статті Кримінального кодексу України, за якою особа притягується до кримінальної відповідальності. Означений спосіб автор називає «посанкційним визначенням розміру застави».

Погоджуємось з С. Вершиніною, що такий спосіб є занадто складним і заплутаним. Пропозицію А. Белоусова можна розглядати лише стосовно суспільства, у якому діє принцип майнової рівності. У такій державі не буде великої різниці в майновому становищі громадян, що уможливить застосування єдиних ставок застави. Встановлення фіксованого розміру застави в умовах розшарування

населення на різні за матеріальним становищем верстви, з різними за своїм розміром майновими цінностями, є недоцільним і нецільним [7].

У теорії та практиці застосування застави існує ще один спосіб визначення її мінімального розміру, відповідно до якого сума застави не може бути меншою за суму заподіяної злочином майнової шкоди. Таке положення було закріплене в Статуті кримінального судочинства 1868 р. й пояснювалося тим, що в разі втечі обвинуваченого збиток потерпілого відшкодувався за рахунок заставної суми. У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами застави як запобіжного заходу» від 26 березня 1996 р. № 6 зазначено, що в усіх випадках розмір застави не може бути меншим від розміру цивільного позову про відшкодування заподіяної злочином матеріальної шкоди, обґрунтованого достатніми доказами, тобто такими, на які посилається цивільний позивач і які є в справі. Розмір цивільного позову про відшкодування моральної шкоди, матеріальних вимог потерпілого, не пов'язаних з учиненням щодо нього злочином, судових витрат тощо на розмір застави впливати не повинен.

Ухвалення нового Кримінального процесуального кодексу України ускладнило ситуацію з визначенням впливу суми цивільного позову на мінімальний розмір застави, оскільки відсутні відповідні роз'яснення. Чинний КПК України не містить вказівок щодо необхідності врахування інтересів цивільного позивача під час визначення розміру застави. Зазначено лише, що застава, внесена підозрюваним, обвинуваченим, яка не була звернена в дохід держави, після припинення дії цього запобіжного заходу може бути повністю або частково звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень. Застава, внесена заставодавцем, може бути звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень тільки за його згодою (ч. 11 ст. 182 КПК України).

Ми підтримуємо думку, що встановлення нижньої межі розміру застави залежно від суми цивільного позову не можна визнати доцільним. По-перше, велика ймовірність визначення надмірно великого розміру застави, яку обвинувачений буде не в змозі внести, а відтак і не зможе скористатися своїм правом на заставу. По-друге, мета застави є не відшкодування шкоди, заподіяної злочином, а забезпечення належної поведінки обвинуваченого. По-третє, у разі вчинення злочину двома й більше особами та застосування до них застави як запобіжного заходу окреслений підхід до обчислення розміру застави неоднозначно враховуватиме інтереси обвинувачених [7]. Вважаємо необхідним роз'яснення зазначеного питання в постанові Пленуму Верховного Суду України.

Висновки. Таким чином, врахування можливостей диференціації розміру застави, його адекватне визначення та наявність необхідної правової регламентації сприятимуть поширенню застави як дієвого запобіжного засобу в кримінальному процесі України.

Список використаних джерел:

1. Нафиев С. Европейские стандарты обеспечения конституционных прав личности при расследовании преступлений / С. Нафиев. – Казань : Изд-во Казан. гос. ун-та, 1999. – 178 с.
2. Донченко Ю. Застава як запобіжний захід / Ю. Донченко // Проблеми державотворення й захисту прав людини в Україні : матеріали VIII регіональної наук.-практ. конф (м. Львів, 13–14 лютого 2002 р.). – Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2002. – С. 302–305.
3. Звіт про роботу прокурора за грудень 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // www.gp.gov.ua/ua/stat.html.
4. Сірий М. Функція захисту на досудовому розслідуванні / М. Сірий // Роль захисника у досудовому слідстві при обранні запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22–23 лютого 2006 р.). – Х. : Серга, 2006. – С. 32–36.
5. Корнуков В. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве / В. Корнуков. – Саратов : Изд-во Саратов. юрид. ин-та, 1978. – 137 с.
6. Зинатуллин З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность / З. Зинатуллин. – Казань : Изд-во КУ, 1981. – 136 с.
7. Вершинина С. Залог в системе мер пресечения / С. Вершинина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kalinovsky-k.narod.ru/b/vershinina_1999/3-3.html.
8. Руднев В. Залог в России, «бейл» в США / В. Руднев // Российская юстиция. – 1998. – № 4. – С. 22.
9. Колоколов Н. Меры пресечения имущественного характера / Н. Колоколов // Российская юстиция. – 1998. – № 12. – С. 41–42.

10. При отриманні хабара 1,6 млн грн затримано податківця // Генеральна прокуратура України : офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [//www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=132820](http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=132820).

11. Генеральна прокуратура пропонує з'ясувати матеріальне становище підозрюваного при обранні судом запобіжного заходу // Генеральна прокуратура України : офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/actual.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=117613.

12. Гультай П. Прокурорський нагляд за додержанням законів при застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави в кримінальному провадженні / П. Гультай [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3946/>.

13. Чельцов М. Советский уголовный процесс / М. Чельцов. – М. : Госюриздат, 1951. – 512 с.

14. Крайнюк В. Застава як запобіжний захід в кримінальному судочинстві / В. Крайнюк // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2013. – № 1. – С. 401–407.

ПЕШИЙ Д. А.,

ад'юнкт кафедри кримінального процесу
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.131

ПОРУШЕННЯ ЗАКОНУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА ЇХНІ ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

У статті сформульоване поняття порушень кримінального процесуального закону, досліджено співвідношення істотних і неістотних порушень. Проаналізовані правові наслідки допущених порушень кримінального процесуального закону: заходи юридичної відповідальності та заходи відновлення правопорядку.

Ключові слова: кримінальний процесуальний закон, істотні та неістотні порушення кримінального процесуального закону, заходи юридичної відповідальності, заходи відновлення правопорядку.

В статье сформулировано понятие нарушений уголовного процессуального закона, исследовано соотношение существенных и несущественных нарушений. Проанализированы правовые последствия допущенных нарушений уголовного процессуального закона: меры юридической ответственности и меры восстановления правопорядка.

Ключевые слова: уголовный процессуальный закон, существенные и несущественные нарушения уголовного процессуального закона, меры юридической ответственности, меры восстановления правопорядка.

In the article the concept of violations of the criminal procedural law is formulated, the ratio of essential and insignificant violations is investigated. Legal consequences of the allowed violations of the criminal procedural law are analysed: measures of legal responsibility and measure of restoration of a law and order.

Key words: criminal procedural law, essential and insignificant violations of the criminal procedural law, measure of legal responsibility, measure of restoration of a law and order.

Вступ. Реформа кримінальної юстиції в Україні продовжується, а на тлі сучасних політичних, економічних і соціальних процесів у нашій державі подекуди вимагає нових підходів і напрямків. Однак процес відродження України як правової держави стикається зі значними труднощами. Підвищився

